

Γιούλα Μυλωνάκου-Σαϊτάκη

Προσεγγίσεις στη Θεωρία της Λογοτεχνίας

**Διδακτικές προτάσεις
για Γυμνάσιο, Λύκειο και ΤΕΕ**
(Σύμφωνα με τις νέες εκδόσεις των βιβλίων)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΥΤΡΑΚΗ

Γιούλα Μυλωνάκου-Σαϊτάκη

Προσεγγίσεις στη Θεωρία της Λογοτεχνίας

Διδακτικές προτάσεις για Γυμνάσιο, Λύκειο και ΤΕΕ.
(Σύμφωνα με τις νέες εκδόσεις των βιβλίων)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΥΤΡΑΚΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θερμότατες ευχαριστίες και ευγνωμοσύνη οφείλω στο σεβαστό μου δάσκαλο και ομότιμο καθηγητή του Παν/μίου Αθηνών κ. Μιχ. Γ. Μερακλή, γιατί φώτισε με τη σοφία του και την ευγένεια της ψυχής του τα επιστημονικά μου βήματα και γιατί θέλησε να προλογίσει αυτό το βιβλίο.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζω και στον κ. Γιάννη Ρηγόπουλο, Διδάκτορα του Πανεπιστημίου της Στουτγκάρδης, για τη βοήθειά του στο στάδιο των βιβλιογραφικών μου αναζητήσεων.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ, επίσης, πρέπει να απευθύνω στις Εκδόσεις Φυτράκη και ιδιαίτερα στην κ. Εύα Φυτράκη, η οποία είχε την ευγενή καλοσύνη να αναλάβει την έκδοση του συγκεκριμένου τόμου.

Ακόμη, να ευχαριστήσω το σύζυγό μου Γιάννη Σαϊτάκη για την ανθρώπινη και επιστημονική του συμπαράσταση.

Τέλος, να ευχαριστήσω δυο τρυφερές καρδούλες, το Γιώργο και τη Μαρία-Γαλάτεια για την υπομονή τους στη χρονοβόρα προσπάθεια της μητέρας τους.

Γιούλα Μυλωνάκου-Σαϊτάκη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	16
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	20
ΓΙΑ ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	58
ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	66
Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΜΑΣ ΣΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ	76
Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑΣ	84
ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ	96
ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ – ΓΛΩΣΣΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ	102
Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΤΗΤΑ ΕΝΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	108
ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ	112
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	120
ΘΕΩΡΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ	126
ΦΟΡΜΑΛΙΣΜΟΣ	134
ΣΤΡΟΥΚΤΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ	142
ΑΦΗΓΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ	150
ΑΦΗΓΗΣΗ	164
ΜΥΘΟΠΛΑΣΙΑ	182
Α. Αφηγηματικό Κείμενο	182
Β. Λεκτική Πλευρά	185
ΤΡΟΠΟΣ – ΛΟΓΟΣ	200
Ευθύς ή Αναφερόμενος Λόγος	204
Διάλογος	215
Αφηγηματικό Σχόλιο	251

Μετατιθέμενος ή Πλάγιος Λόγος και ΕΠΑ	260
Αφηγηματοποιημένος ή Αφηγημένος Λόγος	273
ΧΡΟΝΟΣ	290
Αφηγηματικό Τώρα	296
1. Σειρά ή Τάξη	300
1.1. Αναδρομή/ανάληψη	302
1.2. Πρόληψη ή προδρομή	314
2. Διάρκεια	320
2.1. Σκηνή	322
Ρυθμοί Επιτάχυνσης	327
2.2. Έλλειψη	327
2.3. Περίληψη	332
Ρυθμοί Επιβράδυνσης	339
2.4. Παύση	339
2.5. Επιμήκυνση	349
3. Συχνότητα	358
3.1. Ενική ή μοναδική αφήγηση	358
3.2. Επαναληπτική αφήγηση	362
3.3. Θαμιστική ή σύνθετη επαναληπτική ή συμπεριληπτική	372
3.4. Ψευδο-θαμιστική ή ψευδο-συμπεριληπτική	381
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	392
I. Είδη Περιγραφής	398
Παραδείγματα Περιγραφής	400
1. Περιγραφή-θέαμα	400
2. Περιγραφή-λόγος	416
3. Περιγραφή-πράξη	420
Δοξασίες - Έθιμα	426
II. Τυπολογία Περιγραφής	429
Παραδείγματα Παντωνύμου	431
III. Λειτουργίες της Περιγραφής	435
Παραδείγματα Λειτουργιών της Περιγραφής	437

IV. Ut Pictura ... Narratio	439
Παραδείγματα Αφηγηματικής Πορτογραφίας	442
ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΦΩΝΗ	
Αφηγητής	466
1. Βαθμός Παρουσίας	468
2. Βαθμός Συμμετοχής	487
Αυτοδιηγητική αφήγηση	505
3. Επίπεδο Μυθιστορηματικότητας	513
Εγκλιωτισμός (αφηγηματικές ποικιλίες)	522
Σύνθετοι τύποι αφηγητή	534
ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	538
ΧΡΟΝΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ	
ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ	552
Ο ΑΠΟΔΕΚΤΗΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ	562
Τα Σημεία του Αποδέκτη της Αφήγησης	569
Ταξινομηση Αποδεκτών Αφήγησης	588
Λειτουργίες του Αποδέκτη	594
ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ / ΟΠΤΙΚΗ ΓΩΝΙΑ ΑΦΗΓΗΣΗΣ	612
ΕΣΤΙΑΣΗ	618
1. Αφήγηση με Μηδενική Εστίαση	621
2. Αφήγηση με Εξωτερική Εστίαση	629
3. Αφήγηση με Εσωτερική Εστίαση	631
Συνοπτικός Πίνακας Τύπων Αφηγητή	656
ΒΑΘΜΙΔΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ/ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	674
Αφηγητής – Συγκεκριμένος Συγγραφέας – Νοούμενος Συγγραφέας	685
Δρώντα Πρόσωπα	689
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ	702
Ο «Θάνατος» του Συγγραφέα	704
Η «Επιστροφή» του Συγγραφέα	711

ΕΝΑΣ ΠΑΛΙΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΜΥΘΟΣ	714
Το Νόημα του Κειμένου	715
Ο ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ	724
ΠΟΛΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ	730
ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ	740
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΤΟΠΗΣΕΙΣ	758
ΚΕΙΜΕΝΟ-ΕΞΩΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	766
Λίγα Λόγια για τον «Έντιμο Λόγο»	772
ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ	778
«Από πού ν' αρχίσουμε;»	784
ΜΕΘΟΔΟΣ	786
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	836
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ «ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΚΗ ΥΦΗ»	
ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ	838
Νόμος της Ισομετρίας	843
Διασκελισμός	845
Ο Νόμος της Ισομετρίας στο Εσωτερικό του Στίχου	849
Πρώτη Ταλάντευση	852
Δεύτερη Ταλάντευση	855
Δευτερεύουσες Υποδιαίρεσεις	857
Τεχνοτροπικά Φαινόμενα του Δημοτικού Τραγουδιού	862
I. Ισομετρικός Παραλληλισμός	862
II. Κλιμάκωση	866
III. Ισομετρική Ταλάντευση	869
Χνάρια	873
Τριμερή Χνάρια	883
ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ / ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	892

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πράγματι δε φανταζόμουν όταν ανέθετα στην κυρία Μυλωνάκου ως θέμα της διδακτορικής διατριβής της τη μελέτη του έργου της Ειρήνης Ι. Μάρκου (Βοντορήνης) –σύγχρονης, σπουδαίας, μολονότι άγνωστης, ακόμα και στον κύκλο των ειδικών· όπως σπουδαία είναι και η κόρη της– Ναξιώτισσας ποιήτριας, ότι αυτή θα εξελισσόταν, κατά την κρίση μου τουλάχιστον, σε έναν από τους πιο καλούς γνώστες της θεωρίας της λογοτεχνίας και της σημειολογίας.

Επιζητώντας να προσεγγίσει και μετρικά την πλημμυρίδα των ιδιοφυών ομοιοκατάληκτων δεκαπεντασύλλαβων της Μάρκου, ξεκίνησε από τις παρατηρήσεις του Στίλπωνος Κυριακίδη για την αρχή της ισομετρίας και τον ισομετρικό παραλληλισμό στο δημοτικό τραγούδι, καθώς και τις παρατηρήσεις του Baud-Bovy για το μετρικό φαινόμενο της ταλάντευσης· στη συνέχεια μέσω του γνω-

στού βιβλίου του Γρηγόρη Σηφάκη για την ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού, επεκτάθηκε πλέον σιγά σιγά και πέρα από τα μετρικά, στον πολύκλαδο και πολύπλοκο χώρο της θεωρίας της λογοτεχνίας και της σημειολογίας, συλλαμβάνοντας την ιδέα να εφαρμόσει συνδυαστικά τρόπους και αρχές των μεθόδων και θεωριών που γνώρισε (ξεκινώντας από τον Vladimir Propp και συνεχίζοντας με τα αφηγηματολογικά σχήματα πολλών θεωρητικών: Genette, Barthes, Todorov, Chatman, Prince κ.ά.), στη μελέτη του αποτελούμενου από 4.672 στίχους ποιητικού βιβλίου της Μάρκου με τον τίτλο «Ψάχω να δω μες στ' άθωρο».

Από το ωραίο αυτό ταξίδι που της χάρισε μια –κατά την κρίση μου πάντα– περισπούδαστη διατριβή, αποκόμισε ακόμα, όπως είπα, μιαν εντυπωσιακή αφομοίωση της θεωρίας της λογοτεχνίας, στην οποία άλλωστε και αφοσιώθηκε έκτοτε. Γι' αυτό και την παρότρυνα να αξιοποιήσει την εμπειρία της αυτή και παιδαγωγικά, στην πράξη· εννοώ την εκπαιδευτική πράξη, δεδομένου ότι στοιχεία της θεωρίας της λογοτεχνίας μαζί με τη σημειολογική προσέγγιση καθώς και της θεωρίας της γλωσσολογίας, είχαν αρχίσει να εισάγονται στην εκπαίδευση.

Η παρότρυνσή μου ξεκινούσε και από την αίσθηση που είχα και εξακολουθώ να έχω, ότι η θεωρία της λογοτεχνίας, μολονότι ήδη από τη δεκαετία του 1970 είχε κάνει την εμφάνισή της και στον τόπο μας, τόσο με μεταφράσεις, όσο και με ελληνική βιβλιογραφία που άρχιζε να σχηματίζεται, αποτελούσε ένα ομιχλώδες τοπίο, ένα χώρο όπου πολλοί βατπολογούν, χωρίς να κατορθώνουν να φτάνουν στην αναγκαία σαφήνεια, ούτε καν να συνεννο-

ούνται μεταξύ τους, στη φιλοδοξία τους κιόλας να διατυπώνουν και δικές τους προτάσεις. Η κα Μυλωνάκου φιλοδόξησε, απλώς, να εννοήσει η ίδια πρώτα όσο καλύτερα μπορούσε τη θεωρία της λογοτεχνίας, ώστε να μπορέσει ύστερα να κάνει και τους άλλους να την εννοήσουν. Διευκολύνθηκε σ' αυτό, πέρα από την υποδειγματική εργατικότητα της, και από μία, θα έλεγα, μαθηματική στη δομή της σκέψη που διαθέτει. Αυτή τη βοηθάει, χάρη και στη μακρά διδακτική της πείρα, να διασαφηνίζει πολλά ασαφή και να κωδικοποιεί και να τακτοποιεί όσα στοιχεία είναι απαραίτητα στον ενδιαφερόμενο (εν προκειμένω στο μαθητή του Γυμνασίου και του Λυκείου) για την ανάλογη προσέγγιση της λογοτεχνίας.

Έτσι προέκυψε, ύστερα από πολλών χρόνων εργασία, ένα βιβλίο που κατορθώνει κάτι σημαντικό: να πείσει ότι η προσέγγιση και κατανόηση κάθε λογοτεχνικού έργου είναι κατά ένα μεγάλο μέρος γνωστική διαδικασία: ότι η λογοτεχνία είναι **διδασκτική** –κατά ένα μέρος: όλοι μπορούν να καταλάβουν πώς έχει οργανωθεί και οικοδομηθεί ένα λογοτεχνικό κείμενο– ακόμα ερήμην και του δημιουργού του! Όλοι μπορούν να μάθουν να το αναλύουν, να το «ακτινοσκοπούν» περίπου, αντικειμενικά: οι όροι π.χ. ομοδιηγητικός ή ετεροδιηγητικός αφηγητής, χρόνος της ιστορίας και χρόνος της αφήγησης, αναδρομή, πρόληψη, περίληψη ή και πιο σύνθετοι: διακειμενικότητα, περιγραφή, είναι πράγματι στοιχεία γνωστικά, όλοι συμφωνούν ως προς αυτό που οι όροι δηλώνουν. Έτσι, εξάλλου, επιτυγχάνεται η γνώση της οργάνωσης του κειμένου, των δομικών υλικών, των τεχνικών της αφήγησης. Αυτό είναι μια πολύ σημαντική συμβολή στην εκμάθηση της προσέγγισης της **ανάγνω-**

σης της λογοτεχνίας, είναι μια συμβολή στη μάθηση, γενικά. Και ως εδώ φτάνει η κυρία Μυλωνάκου, συνειδητά, δίνοντας, όπως λέει, «ένα ωφέλιμο βοήθημα για το μάχιμο εκπαιδευτικό». Και αφήνοντας, από το σημείο αυτό και πέρα, να λειτουργήσει και να εκδηλωθεί η προσωπική πλέον ευαισθησία του κάθε αναγνώστη –τόσο του δασκάλου, όσο και του μαθητή, αλλά και οποιουδήποτε άλλου–, ανάλογα και με τον κόσμο των ιδεών και των άλλων γνώσεών του, ακόμα ανάλογα και με τη διαίσθηση και την ενόρασή του. Αν υπάρχει ένα μέρος της λογοτεχνίας που διδάσκεται (**μ' αυτό ασχολείται** η κυρία Μυλωνάκου και είναι ήδη αυτό κάτι σπουδαίο), υπάρχει και ένα άλλο μέρος που **νιώθεται**: αυτό είναι υπόθεση του καθενός.

Ο Τοντόροφ, που ιδιαίτερα αγαπά η κυρία Μυλωνάκου, έχει γράψει: «όσο για το αισθητικό πρόβλημα γενικά, δε θα το προσεγγίσουμε εδώ: όχι γιατί είναι ανύπαρκτο, αλλά γιατί, καθώς είναι πολύ περίπλοκο, ξεπερνά κατά πολύ τα μέσα που διαθέτουμε τώρα» (**Εισαγωγή στη Φανταστική Λογοτεχνία**. Μτφρ.: Αριστέα Παρίση, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1991, σελ. 10). Προφανώς, ο Τοντόροφ εννοεί τα γνωστικά μέσα, ευελπιστώντας κιόλας ότι στο μέλλον μπορεί να βρεθούν (αυτό σημαίνει εκείνο το: τώρα). Ευτυχώς, όμως, θα έλεγα εγώ, που δεν είναι όλα τα μέσα (προσέγγισης της αισθητικής της λογοτεχνίας) γνωστικά!

Μ. Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ

Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου